

A „Bermuda-négyszög”

(David Grossman: *Csak játszik velem az élet*)

Aki csak egy kicsit is jártas a világhírű izraeli író, David Grossman művészi világában, az tudja, hogy a regényei hőseinek egyik alapélménye az úton levés. Az utazás, konkrét és átvitt értelemben egyaránt – a pikareszk regény hagyományait folytatandó, ugyanakkor azt új tartalommal, jelentéssel megtöltő módon. Hiszen, amíg egy „hagyományos” pikareszk regényben általában egyetlen szereplő jellemfejlődését szolgálja a helyváltoztatás, Grossman műveiben több ember kölcsönös viszonyára hat – számos fordulaton keresztül – a mozgásban levés. Vagy egy születendő párcapcsolat (egy későbbi család) alakulásának ad teret az, hogy a szereplők újabb és újabb helyekre jutnak el – gondoljunk csak a *Futni valakivel* című regény hőseire, ahol az egyként hányattatott sorsú fiatal lány és fiú, Tamar és Aszaf fut – végül is – egymás felé, vagy egy, már meglévő család tagjai indulnak – egymásért, egymás megmentéséért vagy egymás megértése érdekében – útnak, mint *A világ végére* hősei, Ora asszony, és a párja, Avram, akik (közös) fiuk megmentése érdekében tesznek meg igen nagy távolságot.

Ezt a „családi pikareszket” folytatja Grossman a legújabb, a Scholar Kiadó jóvoltából most már magyarul is olvasható regényében, a *Csak játszik velem az életben*, ahol egy különös viszonyrendszeren alapuló, családnak nevezett, de éppen akként nem funkcionáló „rossz vonósnegyes” (231.) próbálja egy utazás során „újrahangolni” önmagát, a helyváltoztatással adva egy utolsó lehetőséget annak, hogy végre tényleg családként forrjon össze.

A történet elbeszélője, Gili, aki feljegyzések formájában és kamerával is dokumentálja, rögzíti a sorsdöntő utazást, a legfiatalabb tagja ennek a „vonósnegyesnek”, amelyben a nagyanyja, Vera, az ő első házasságából született lánya, azaz Gili anyja, Nina, valamint Nina férje, egyben Gili apja, Rafael játszanak egymás érzelmi húrjain. A család összetételét azonban az teszi különössé, hogy Nina és Rafael azon túl, hogy házastársak és Gili szülei, egyben mostohatestvérek is: Rafael ugyanis Vera második férjének, Tuvjának a fia, s amikor Vera és Tuvja összejött, a két gyerekük, Nina és Rafael is egymásra talált.

Ennek azonban a történet kezdetén már negyvenöt éve. A család Vera kilencvenedik születésnapjára gyűlik össze az izraeli kibucba, ahová annak idején Vera Szerbiából költözött. Itt ismerte meg a második férjét, Tuvját, aki azonban ekkorra már rég halott. A születésnap megülése után innen veszi kezdetét a regényben kulcsszerepet játszó utazás: Veráék elindulnak, hogy tisztázzanak jó néhány homályos pontot a mozaikcsaládjuk életéből, s hogy filmen örökítsék meg Verának ezt a valószínűleg legutolsó nagy vállalkozását.

Az utazás célpontja pedig nem más, mint a zsidó, magyar felmenőkkel rendelkező Vera szülőföldje, Szerbia, a szülőfaluja, onnan pedig a hírhedt sziget, Goli Otok, ahol annak idején, a II. világháború után Verát három évig politikai okokból fogva tartották. S a konkrét utazással veszi kezdetét a Grossman-művekben szintén vissza-visszatérő, átvitt értelmű utazási motívum is: az egykori emlékek feltárása közbeni időutazás, ahol a jelenből az út egyes állomásainak hatására a szereplők folyamatosan visszaugranak a múltba, hogy az akkori események fényében tisztázzanak valamit a jelenükkel kapcsolatban.

Grossman Vera fiatal éveinek, a szerb katonával, Milossal való első házasságának, egyben Nina gyerekkorának felelevenítésével azonban egy, az eddigi műveiben nem szereplő motívumot is működésbe léptet: a kortárs pszichiátria tudományának egyik nagy „felfedezését”, a transzgenerációs traumát, s ennek a félelmetes módon, többnyire tudat alatt ható, a családok életét valóban tönkretenni képes hatását láttatja Vera és családjá történetén keresztül.

Azaz azt, hogy ez a „család” Gili megfogalmazása szerint miért „Bermudánégyszög”, s miért lehet róla kizárólag „klasszikus katasztrófafilmlet forgatni lasított felvételekkel” (86).

A miértek középpontjában pedig a szerelem és az árulás mint érzelem és mint emberi magatartás állnak. A mindent elsöprő szerelemé, amelyet Vera annak idején Milos iránt, a „jugoszláv hadsereg elit lovas egységének a parancsnoka, Tito marsall lovasságának a tisztje, a második világháború napjaiban partizán” (129) Milos iránt érzett, aki, miután a II. világháborút követően Sztálin-barátsággal, egyben Tito elárulásával vádolták, a börtönben öngyilkos lett. A már halott férje becsületét pedig, hogy ne hívják őt még posztumusz formájában is árulónak, Vera szerelme úgy tudja megvédeni, ha a lányát „árulja el”. Azaz, ha a férje tisztességének megőrzése érdekében vállalja, hogy Goli Otokra számúzik, miközben az akkor hat és fél éves Ninát magára hagyja, úgy, hogy ő maga se tudja, hogy ezzel milyen sorsra ítéli.

A szerelem és árulás ily módon való keveredése, egymásra hatása aztán – derül ki a Vera (és Nina) múltját feltáró utazás során – valóban kihat a további generációkra is. Rafael és Nina szerelmére éppúgy, mint Nina és Gili viszonyára.

Hiszen, ahogy Milos annak idején az öngyilkosságával árulta el a Verával való szerelmüket, Nina ezt a „nemlétével” teszi. Azzal, hogy nincs jelen. Hogy távozik Rafael és az akkor hároméves Gili életéből, úgy, ahogy Vera távozott annak idején

hat és fél éves lánya életéből. Ami az árulás és a szerelem mellett egy, az anyasággal kapcsolatos, szintén generációkra kiható traumát is eredményez. Azt pedig, hogy ezt valószínűleg a párkapcsolatban élő, de a gyerekvállalástól egyelőre ódzkodó Gili is tovább fogja vinni, a nőnek ez a fontos elszólása tükrözi „Hát igen, valamikor Vera elhagyta őt, aztán Nina elhagyott engem. És így tovább, ahogy a versikében van” (84.).

A generációkon átívelő, a szerelemmel, az árulással és az anyagsággal összefüggésben lévő problémák és traumák „keresztüzében” pedig egyértelműen az egyetlen férfi szereplő, Rafael áll. Mert, bár Gili szavai szerint „a mi kis négyesünk soha nem zár rendesen: a vizet mindig Nina részén ereszti át” (216.), ennek a „dupla” áldozata a férfi. Egyfelől azért, mert érdekes módon Vera nem is vérszerinti leszármazottjaként, hanem mostohafiaként Nina felé épp azt a fajta szenvedélyes szerelmet éli át, amit az anyósa (és mostohaanyja) Milos iránt érzett, s amiből aztán csak baj származott. Nina ugyanis – valószínűleg szintén a gyermekkorában átélt traumái miatt – ugyanúgy, ahogy a lányát, a hozzá végig hű férjét se képes szeretni. Ráadásul Nina nem csak Gilit hagyja el, hanem vele Rafaelt is, s a férfi kénytelen (persze Vera segítségével) egyedül felnevelni a lányukat, aki utána nem is tud anyaként tekinteni az őt elhagyó Ninára. S csak szánja apját, akinek az egyetlen dolog az életében a rég nem velük élő Nina, s aki vajon – teszi fel a kérdést a lányuk: „mit kezdene az életével, ha lemondana arról, hogy rajong Nináért? Akkor miféle reménye lenne még az életben?” (79.).

Ám, amíg az utazás Rafaelben épp emiatt a végzetes ragaszkodása miatt egyre inkább táplálja a reményt, hogy talán most visszakapja az imádott Nináját, Gili Verához mint imádott nagymamájához fűződő érzelmeire épp fordítottan hat. A nagyanja Nina iránti egykori árulása arculcsapásként éri. S ekkor felmerül a regény véleményem szerint egyik legfontosabb kérdése: hogy vajon egy mindent elsöprő szerelem, a már halott férj hírüvének védelme lehet-e mentség egy gyermek elhagyására?

A Goli Otokon feltárt múlt, az ottani fogság borzalmas körülményeinek a felidézése nagyban árnyalja ennek a kérdésnek a megválaszolását a szereplőkben. Meg még rengeteg, a családot egyelőre széthúzó motívum megítélését. De hogy az utazás végül eléri-e a célját, s a számtalan kérdés felmerülése és új látószögbe kerülése újra rendezni tudja-e a család tagjainak az egymáshoz való viszonyát, azt már az olvasó aktivitására bízom. Ha a Grossman-regény szereplőivel együtt vállalkoznak erre a „kalandtúrára”, a megrázó jelenetekkel és párbeszédekkel teli utazás után bizton állíthatom, hogy mind a négy szereplőt másképp, másmilyennek fogják látni ahhoz képest, mint amikor a történetük elindult.

(Fordította Rajki András. Scholar Kiadó, Budapest, 2020, 256 oldal)